

Narodnooslobodilački rat Jugoslavije u očima saveznika

*Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije
odigrao je značajnu ulogu u zajedničkoj
pobedi nad fašizmom i dao značajan
doprinos u njoj*

Žak Šaban-Delmas (Jaques Chaban-Delmas), predsednik Nacionalne skupštine Republike Francuske, partizanski general francuskog Pokreta otpora, nacionalni delegat u zemlji u ime Komiteta nacionalnog oslobođenja Francuske (Comité Français de la libération nationale — CFLN), čovek koji je prvi, avgusta 1944. godine, sa snagama Pokreta otpora ušao u Pariz, primio je 23. februara 1981. godine u svojoj privremenoj rezidenciji na Dedinju u Beogradu glavnog i odgovornog urednika »Vojnog dela« pukovnika Miraša Stožića i urednika potpukovnika Jovana Čanka i dao im ovaj intervju.

Vojno delo:

Gospodine predsedniče, ovaj razgovor bismo mogli da počnemo konstatovanjem dveju istorijskih činjenica. Prva je da su naše dve zemlje, Francuska i Jugoslavija, u drugom svetskom ratu doživele istu sudbinu, da su i jedna i druga najpre pretrpele vojni slom i bile okupirane od fašističkih sila, a druga da su organizovale otpor okupatorima, svaka na svoj, osoben način.

Želeli bismo, gospodine predsedniče, da iznesete Vaše viđenje te situacije i da kažete nešto više o tome koje su, prema Vašem mišljenju, bile sličnosti i razlike u uslovima, načinu organizovanja,

metodima i sredstvima borbe i otpora u Francuskoj i Jugoslaviji u nastavku rata protiv fašističkih okupatora.

Žak Šaban-Delmas:

Prva zajednička tačka je ta što nam je bio isti neprijatelj — Hitler i nacisti. Isto tako, reč je o jednakoj želji za porobljavanjem s njihove strane.

Drugo, oni su imali veoma efikasna vojna sredstva, i u prvom trenutku su uspjeli da objedine ta sredstva da bi dobili bitke koje su im se u tom času činile odlučujućim.

Treće, pošto smo izgubili te prve, početne bitke i pošto su oni uspjeli da uspostave tu početnu okupaciju, naša strana je počela da podiže ustanak. Počeo je pokret koji je došao iz najveće dubine naših naroda. Štaviše, rekao bih da je taj pokret kod vas bio još impresivniji, što je u izvesnom smislu bilo iznenađenje i za nas Francuze. Zašto? Francuska je stara nacija koja je odavno ostvarila ujedinjenje i u takvoj naciji bilo je ličnosti, vođa, koje su mogle da povedu narod u pokret otpora. Recimo da je to kod nas bilo jednostavnije. Međutim, vaša zemlja je bila mlada država, sastavljena od naroda i narodnosti što su iz istorijski poznatih razloga bili vekovima razdvojeni, iz čega su proistekle i mnoge različitosti i suprotnosti. Pa i uprkos takvoj složenosti, Jugosloveni su uspjeli da dignu ustanak i organizuju veoma snažan narodnooslobodilački pokret, u kojem su učestvovali narodi iz svih delova vaše zemlje. Mi znamo da je takav pokret bilo teže i komplikovanije organizovati u Jugoslaviji nego u Francuskoj, ali se to dogodilo.

Četvrto što mi se čini da je zajedničko je to što su se u oba naroda pojavile dve snažne istorijske ličnosti, ljudi s takvim ličnim autoritetom da su uspjeli da okupe oko sebe narod i da ga nadahnu za borbu. Kod nas je to bio general de Gol (*Charles de Gaulle*), a kod vas maršal Tito.

Peto, pripremili smo i izveli partizanski rat, bilo da je vođen više ili manje u šumi, na planinama ili u gradovima, tako da su se vaši i naši partizani malo-pomalo počeli osećati kao ribe u vodi. Tu mislim pre svega na narodnu podršku. Ovo ističem zbog toga što je, usled postojanja legalnih vlada koje su na ovaj ili onaj način bile u službi neprijatelja, našim i vašim partizanima trebalo vremena da bi stanovništvo uputili u suštinu i smisao svoje borbe i da bi ih moralno i materijalno pomagalo i sakrivalo u borbi protiv okupatora.

Šesto, i vi i mi, a mi lakše i neposrednije od vas, najzad smo dobili vojnu pomoć od naših saveznika. Tako smo posle višegodišnje borbe u svojim zemljama mogli da pružimo ruke savezničkim armijama, dajući svoj puni doprinos izvojevanju zajedničke pobeđe.

Ima, međutim, jedna tačka u kojoj se razlikujemo, i to sa značajnim političkim posledicama. Naš otpor je bio pre svega čisto vojnički. Vaš otpor je bio ne samo vojnički već i politički, u kojem ste vi uporedo s narodnooslobodilačkom borbom izvodili i socijalnu revoluciju, to jest izgrađivali ste drugačije društveno-političko uređenje u zemlji.

Mi smo u Parizu 27. maja 1943. godine obrazovali Nacionalni savet Pokreta otpora (*Conseil national de la Résistance — CNR*), u kojem su bile okupljene političke partije koje se nisu prodale Nemcima. Obrazovan je i Koordinacioni odbor čiji se zadatak sastojao u usklađivanju aktivnosti vojnih i poluvojnih organizacija u vojnom i političkom smislu. To je uistinu bilo nešto novo. General de Gaulle je pisao o tome u svojim memoarima i te događaje je nazvao nekom vrstom revolucije. Ali reč je malo prejaka. Reč je bila zaista o ozbiljnim promenama, ali ne o takvim koje bi odvele Francusku u drugačije kolektivističko uređenje.

U Nacionalnom savetu je bilo razmimoilaženja u pitanjima posleratnog uređenja zemlje, zbog čega je zajednički program usvojen tek 15. marta 1944. godine. Kako nijedan od partnera u Nacionalnom savetu nije uspeo da prevagne nad ostalima, postignuta je saglasnost o izvesnom broju tačaka zajedničkog programa. Tim programom se, između ostalog, predviđalo kažnjavanje kolaboracionista, obezbeđenje demokratskih sloboda i sprovođenje socijalnih reformi. Konačno su posle oslobođenja neki problemi pozitivno rešeni — Ustav je promenjen, ali u okviru postojećeg društvenog uređenja.

Nasuprot tome, u Jugoslaviji su komunisti bili na čelu Pokreta i uporedo s borbom za narodno oslobođenje borili su se da uspostave i socijalistički poredak. Otuda mi danas imamo dva potpuno različita društvena sistema. To, naravno, ne smeta da su nam odnosi dobri, prijateljski i da ozbiljno sarađujemo.

Vojno delo:

Gospodine predsedniče, pomenuli ste memoare generala de Gola. Pada u oči činjenica da je znatan deo prostora u njima posvetio savezništvu. Želeli bismo da kažete nešto o savezništvu u drugom svetskom ratu kako ga Vi vidite i o delovanju Pokreta otpora (*Résistance*) u Francuskoj.

Kako su se stvari dešavale među saveznicima? Dobro i loše. Govorim o francuskom slučaju, jer ga dobro poznajem. Evo kako je počelo. Vrlo dobro je išlo uspostavljanje kontakata s Londonom, gde smo imali Komitet Slobodne Francuske (*Comité Français Libre — CFL*), sa generalom de Golom na čelu.

U Londonu je postojao Centralni biro za obaveštenja i vojnu akciju (*BCRM*) Slobodne Francuske (*France Libre*) s pukovnikom Pasijem (*Passy*) na čelu, koji je bio u vezi sa britanskim vojnim rukovodstvom, a general de Gol je bio u direktnoj vezi s Vinstonom Čerčilom (*Winston Churchill*).

Ubrzo smo shvatili da imamo centralu u Londonu na koju se možemo osloniti, ali je put bio dug i težak. Imali smo više pokreta otpora, a Francuska je bila podeljena na dve zone: okupiranu Severnu i na neokupiranu Južnu zonu, što je stvaralo poteškoće u postizanju homogenosti, jer je trebalo sve te pokrete povezati u jedinstven pokret otpora.

Tek od juna 1943. godine taj je sistem između *BCRA* i Pokreta otpora u Francuskoj postavljen na noge. Stvorena je nacionalna vojna delegacija, dve delegacije zona (sever, jug) i 20 područnih.

Počev od tada, ti ljudi su, među kojima sam bio i ja, kao i oni koji su se padobranima spustili u Francusku, počeli sabotaže i, malo-pomalo, organizovan otpor. Dobijali smo materijalna sredstva, naoružanje, novac i dr., tako da se otpor postepeno proširio po celoj Francuskoj. U novembru 1942. godine cela Francuska je bila okupirana. Na neki način to je za nas bilo i dobro, jer nam je olakšalo postizanje teritorijalnog jedinstva pokreta otpora.

Tako su postepeno objedinjene osnovne vojne snage Pokreta otpora pod nazivom Francuske unutrašnje snage (*Forces françaises de l'intérieur — FFI*), a sastojale su se od oružanih odreda Slobodni strelci (*Franco-Tireurs Partisans — FTP*), kojim su rukovodili komunisti odnosno Nacionalni front (*Front National — FN*) i Tajne armije (*Armée secrète*). Opšte rukovođenje ujedinjenim Francuskim unutrašnjim snagama povereno je u proleće 1944. Komitetu za vojne akcije (*Comité d'action militaire — CDMAC*). U isto vreme je obrazovan Generalštab, s kojim je nacionalni vojni delegat mogao tesno da sarađuje. Ujedinjujući pokrete otpora u svim departmanima (bilo ih je 90), u njima smo stvarali vojne delegacije. Na taj način smo stvorili kompletnu vojnu organizaciju od vrha do departmana, na

svim stepenima i u svim krajevima i gradovima. Od oružja, novca i materijala koji smo tražili, *BCRA* nam je davala samo mali deo. Gestapo, Abver, francuska specijalna policija, kao i posebna policija, koje su sarađivale sa Gestapoom, zadavali su nam mnogo udaraca, tako da se naša mreža često prekidala. Morali smo da je ponovo uspostavljamo. Izgubili smo mnogo ljudi.

Englezi su nastojali da stvore naporedne mreže. Razumljivo, postojao je Intelidžens servis, a bilo je i raznih misija i grupa. Njih smo mi otkrivali, ali to nije nimalo pojednostavljivalo stvari. Zatim, prilikom slanja pošiljki oružja Englezi su po sopstvenom nahodanju birali tačke na koje će poslati više a na koje manje materijala, prema kriterijumima koji nam nisu bili poznati. To nam je u najmanju ruku bilo čudno. Protestovali smo kod *BCRA* u Londonu, a to se završavalo na vrhu, između de Gola i Vinstona Čerčila. Sve je to bilo izraz odnosa između Slobodne Francuske, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država.

Slobodna Francuska, Francuski komitet nacionalnog oslobođenja i tzv. alžirska vlada mnogo duguju Vinstonu Čerčilu. General de Gol je postao član vlade (zamenik ministra) 15 dana pre kapitulacije, a Čerčil, koji je bio »lav«, vidio je da ima posla s »tigrom«. Kad je »tigar« došao 18. juna 1940. godine u London, rekao je Čerčilu da će maršal Peten (*Philippe Pétain*) potpisati primirje, ali »ja, de Gol, kažem da će Francuska nastaviti da se tuče. Pozvaću sve oficire, vojnike, mornare, pilote i inženjere u Britaniju da nastave borbu. To neće biti plaćenici sa engleskim uniformama, već će to biti francuski vojnici, u francuskim uniformama i u francuskim jedinicama. Da bih to učinio, računam na Vas, na vladu Velike Britanije, da mi stavite svakodnevno na raspolaganje talase *BBC* da bih mogao da se obratim svome narodu i pozovem ga da se bori za slobodu«. Čerčil je to prihvatio. Od tada su Englezi pomagali, iako je bilo poteškoća. General de Gol je mnogo zahtevao, ali je morao da popušta jer mu je moć bila mala, i tada su se sukobili »lav« i »tigar«.

Ali, došlo je i do toga da interesi Velike Britanije, kako su ih Englezi shvatali, nisu bili uvek ono što je mislio de Gol. Francusku flotu u Mers al-Kebiru bombardovali su Englezi. De Gol se šokirao. Bilo mu je veoma teško i nije znao kako da to objasni Francuzima.

Tu je bila i Amerika. Ruzvelt (*Franklin Delano Roosevelt*) se, zbog nekih nejasnih razloga, uvek suprotstavljao da prihvati to da Francuska nije nikada prestala da bude u ratu. Imao je svog ambasadora u Višiju, kod Petena. To je bila zakonita vlada Francuske, mada u suštini kvislinška, i to je stvaralo teškoće, koje su na-

stale okupacijom cele Francuske 1942. godine, o čemu sam već govorio.

Pošto su se Sjedinjene Američke Države angažovale na severnoafričkom frontu, od 8. novembra 1942. godine nisu više bile u diplomatskim odnosima sa Petenovom vladom. Ali time se nije bitno izmenio odnos Amerikanaca prema Francuskoj i Pokretu otpora. Mislim da ovo što ću vam sada reći nije nigde zabeleženo u istorijskoj literaturi. Radi se o činjenici da su Amerikanci imali nameru da uspostave vojni administrativni sistem u Francuskoj 1944. godine.

Šest nedelja pre oslobođenja Pariza jedna grupa američkih oficira se već nalazila u Francuskoj sa zadatkom da obrazuje administraciju te vrste. U tom cilju Amerikanci su čak bili odšampali novac kojeg su podelili vojnicima. U to vreme, Ruzvelt je pisao Čerčilu da Francusku posle oslobodenja treba smatrati teritorijom pod savezničkom administracijom. Glavni razlog što su Amerikanci imali takav stav bio je u tome što se Ruzvelt, po mom mišljenju, nije nikad oporavio od razočarenja u francusku armiju, koju je do tada smatrao najboljom na svetu. Bol je utoliko veći ako vas razočara onaj u koga imate veliko poverenje.

Zatim, Francuska je imala čitavo carstvo. Amerika je smatrala da posle takvog poraza nema više opravdanja za postojanje takvog carstva i pomišljala je da promeni status jednom delu tog carstva.

Temperamenti Ruzvelta i de Gola su bili sasvim oprečni. Ruzvelt je bio, sem toga, okružen ljudima koji su čudno gledali na de Gola. U Alžiru su, 1943. godine, sve učinili da generala Žiroa, koji je bio isključivo vojnik, postave namesto de Gola. De Gol je, međutim, imao na umu i političku akciju.

Tek jula 1944. godine, kada se de Gol u Vašingtonu sreo s Ruzveltom, »alžirska vlada« je, na Čerčilovu preporuku, prihvaćena kao privremena, s tim da šest nedelja pre oslobođenja Pariza može da se preseli u Francusku i pripremi ustav.

Vojno delo:

Gospodine predsedniče, poznato nam je da je Komitet nacionalnog oslobođenja Francuske 17. maja 1944. godine uputio proglas svome narodu u kojem je, sem ostalog, stajalo: »Francuski narod u ovim teškim ratnim prilikama stekao je još jednog iskrenog prijatelja — hrabre narode Jugoslavije, koji se pod rukovodstvom legendarnog junaka, maršala Tita, bore već pune tri godine ne samo

za svoje oslobođenje već i za oslobođenje Francuske«. U Vašoj zemlji se nakon rata dosta pisalo o našoj borbi. Želeli bismo da kažete Vaše viđenje te borbe i Vašu ocenu o doprinosu narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije i Pokreta otpora Francuske zajedničkoj pobedi nad fašizmom.

Žak Šaban-Delmas:

Što se jugoslovenske borbe tiče, mi smo u Francuskoj znali da vi postojite i da se borite vrlo hrabro i odlučno, ali ja nisam bio u neposrednoj vezi s vašim narodnooslobodilačkim pokretom. I upravo zato što u nas ima dosta ozbiljnih knjiga o Jugoslaviji, napisanih posle rata, poznato mi je kakvo je tu stanovište. Smatra se, a tako i ja mislim, da je narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji odigrao značajnu ulogu u zajedničkoj pobedi nad fašizmom i dao značajan doprinos u njoj. To se može reći i za Pokret otpora u Francuskoj. Osim toga, i Jugoslaviji i Francuskoj Pokret je spasio čast. O vojnom doprinosu Pokreta istorijske činjenice govore same za sebe. Pomenuću samo neke.

Prilikom iskrcavanja u Normandiji saveznicima nije bilo lako da probiju front. Da su Nemci imali na raspolaganju deset divizija više, ko zna šta bi bilo. U to vreme kod vas u Jugoslaviji je bilo angažovano 35 neprijateljskih divizija, što je više nego na italijanskom frontu, a mi smo, snagama Pokreta otpora, zadržali i paralisali dobrih deset. A da nije bilo jugoslovenskog fronta na Balkanu i Pokreta otpora u Francuskoj, te snage su mogle biti upotrebljene na Zapadnom ili nekom drugom frontu. Razume se, u tom odnosu bilo je olakšanje na drugim frontovima. Vaš doprinos pobedi nad fašizmom dobro je poznat i priznat u celom svetu.

Naš pokret je imao planove iskrcavanja saveznika u Normandiji. Akcije Pokreta otpora bile su ovako planirane:

»Zeleni plan« — oko 2.000 prekida na železnici u toku noći.

»Ljubičasti plan« — prekid svih telefonskih veza.

To su bila dva glavna plana. Imali smo i »plan kornjača«, prema kojem je trebalo da se paralizuju nemačke oklopne jedinice u rejonima prikupljanja.

Treba reći i to da je bilo nemačkih divizija koje su bile upućene na Normandijski front, ali da nikad nisu tamo stigle. Jedna od njih je bila zaustavljena u oblasti centralnog planinskog masiva Mon-Muše i počinila je masovan pokolj nad nedužnim stanovništvom.

Narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji i Pokret otpora u Francuskoj, a u izvesnom smislu i u nekim drugim evropskim zemljama, bili su u stvari negacija kapitulacije i okupacije u tradicionalnom značenju tih pojmova. Drugi svetski rat je i po tome bio osoben. Taj fenomen se javljao i u nekim lokalnim ratovima nakon drugog svetskog rata. Ne izgleda li Vam, gospodine predsedniče, da je to iskustvo aktuelno i sada i da će biti ubuduće?

Žak Šaban-Delmas:

Čini mi se da je pouka koja se iz toga može izvesti ova: da bi jedan savremeni vojni sistem bio zaista potpun, mora, nezavisno od klasičnih vidova dejstva, da bude kompleksan, tj. treba da obuhvati, osim klasičnih, i sve druge metode dejstava koje su se pokazale efikasnim u sklopu dejstava pokreta otpora u Evropi u drugom svetskom ratu i nekim savremenim ratovima. Pokreti otpora u drugom svetskom ratu značili su odista negaciju kapitulacije i okupacije u tradicionalnom značenju tih pojmova. To je nova pojava u istoriji ratova, i ona je dakako aktuelna i u sadašnjem vremenu i biće u budućnosti. Koliko mi je poznato, tim iskustvom je inspirisana i vaša savremena koncepcija opštenarodne odbrane.